

ПОНЯТТЯ СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ, ЯКА Є СУБ'ЄКТОМ ЗЛОЧИНУ “НЕВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ”

У статті аналізуються основні ознаки службової особи, наявність яких характеризує її як суб'єкта злочину, передбаченого статтею 382 Кримінального кодексу України. Автор акцентує увагу на природі цих ознак та їх формалізації в чинному законодавстві. Окрема увага приділена питанню щодо невідповідності термінологічного апарату кримінального закону нормам законодавства про державну службу, а також чинникам, які гальмують виконання в Україні рішень Європейського суду з прав людини.

Ключові слова: невиконання, судове рішення, ознака, суспільна небезпека, чинники, законодавство, суб'єкт, злочин.

В статье анализируются основные признаки служебного лица, наличие которых характеризует его как субъекта преступления, предусмотренного статьей 382 Уголовного кодекса Украины. Автор акцентирует внимание на природе этих признаков и их формализации в действующем законодательстве. Отдельное внимание уделено вопросу несоответствия терминологического аппарата уголовного закона нормам законодательства о государственной службе, а также факторам, которые тормозят исполнение в Украине решений Европейского суда по правам человека.

Ключевые слова: невыполнение, судебное решение, признак, общественная опасность, факторы, законодательство, субъект, преступление.

Paper analyzes the main features of officials, the presence of which characterizes it as the subject of the crime provided by article 382 of the Criminal Code of Ukraine. The author focuses on the nature of these signs on their formalization in existing legislation. Special attention is paid to the issue of inconsistency of terminological apparatus of the criminal law, the norms of legislation on public service, as well as factors that hinder the implementation in Ukraine of the decisions of the European Court of Human Rights.

Keywords: failure, judgment, sign, social risk factors, legislation, subject, offence.

На сьогодні доволі актуальною залишається проблема невиконання судових рішень, що, безумовно, дискредитує не лише судову владу, а й органи виконавчої влади. Слід підкреслити, що на означену проблему науковці постійно звертають увагу, констатуючи причини її існування у суспільстві та шляхи вирішення. Однак чинне законодавство досі має істотні вади, які стосуються не тільки виконання рішень вітчизняних судів, а й рішень Європейського суду з прав людини. Передумовою вдосконалення судової системи є аналіз суб'єктів цього злочину, який надасть можливість узагальнити основні чинники, що сприяють невиконанню судових рішень.

У сучасній юридичній науці аналізом проблеми злочинів проти правосуддя займались С.А. Мозоль, Ю.І. Матвеєва, М.В. Савчин, Н.І. Севастьянова, О.М. Шиманович та інші вчені. Однак спеціального дослідження суб'єктів цього злочину,

зокрема службової особи, не проводилося, що також підтверджує актуальність теми нашого дослідження.

У ч. 2 ст. 382 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачена можливість притягнення службової особи до кримінальної відповідальності за невиконання рішення суду. Утім існують певні суперечки щодо термінологічного апарату, який використовується у кримінальному законі, а також наявні проблеми щодо формування судової практики розгляду цієї категорії справ. За таких умов зазначені недоліки законодавства потребують детального наукового опрацювання та формування відповідних пропозицій щодо їх усунення.

Завдання статті полягає в дослідженні поняття службової особи, яка є суб'єктом злочину, передбаченого частинами 2–4 статті 382 КК України (невиконання судового рішення).

Побудова сучасної європейської держави не можлива без утвердження принципу верховенства права, який обов'язково передбачає наявність у державі незалежної судової системи та ефективних механізмів правосуддя. М.В. Савчин зазначає, що “у демократичному суспільстві судова влада забезпечує захист прав людини і основоположних свобод від свавільних дій публічної влади та накладає певні обмеження на приватних осіб у випадку порушення ними правових приписів” [1, с. 777].

Дійсно, судова гілка влади відіграє важливу соціальну роль, оскільки гарантування обопільної відповідальності влади та людини є умовою існування громадянського суспільства, що зафіксовано в чинному законодавстві України. Зокрема, у ст. 124 Конституції України йдеться про те, що “судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України” [2]. Як ми бачимо, законодавець акцентує увагу на необхідності обов'язкового виконання рішень суду, що, на нашу думку, зумовлено такими аргументами:

- виконання рішення суду є умовою поновлення права, яке було порушено протиправними діями суб'єкта та відновлено відповідним рішенням суду;
- забезпечення виконання рішення суду є умовою реалізації функцій не тільки судової влади, а й органів виконавчої влади, завданням яких є створення умов для виконання судових рішень;
- неухильне виконання рішення суду сприяє утвердженню ідеї верховенства права у суспільстві, що є запорукою формування високого рівня правової культури та правосвідомості громадян.

Значної уваги потребує питання невиконання судового рішення службовою особою. Як зазначає С.А. Мозоль, “перетворення, що відбуваються нині в державі, вкрай складні і суперечливі, певною мірою впливають на спосіб життя багатьох людей і суспільства загалом” [3, с. 430]. За таких умов вчинення службовими особами злочинів, до того ж проти правосуддя, є вкрай негативним суспільним явищем.

Спробуємо спочатку розібратися з термінологією, яка використовується в чинному кримінальному законодавстві. У ч. 3 ст. 18 КК України зазначається, що “службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним

статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом” [4].

Також відповідно до ч. 4 ст. 18 КК України службовими особами визнаються, зокрема, посадові особи іноземних держав, посадові особи міжнародних організацій і посадові особи міжнародних судів.

Аналізуючи наведені норми, необхідно зазначити про таке.

1. Кримінальне законодавство відносить до службових осіб доволі широке коло осіб різного рівня. Однак виникає певна суперечність щодо використання термінів у чинному законодавстві України.

Зокрема, з'ясовано, що в КК України застосовуються терміни “службова особа” і “посадова особа” як синоніми. Натомість у Законі України “Про державну службу” від 16 грудня 1993 р. № 3723-ХІІ використовується винятково термін “посадова особа” (ч. 2 ст. 2), під якою пропонується розуміти керівників та заступників керівників державних органів та їх апарату, інших державних службовців, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій [5]. У Конституції України також використовується поняття “посадова особа” (зокрема ст. 5), або ж це поняття вживається поряд з поняттям “службова особа” – в обох випадках як самостійні суб'єкти (наприклад ст. 40).

У деяких нормативно-правових актах взагалі використовується інша термінологія. Приміром, у Законі України “Про Національне антикорупційне бюро України” від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII використовується термін “працівник”. Зокрема, ст. 10 “Працівники Національного бюро” передбачає, що до них “належать особи начальницького складу, державні службовці та інші працівники, які працюють за трудовими договорами в Національному бюро” [6]. Вважаємо, що відсутність уніфікації термінів у чинному законодавстві є неприпустимою, оскільки вона створює підґрунтя для неоднакового тлумачення норм кримінального законодавства при вирішенні питань про притягнення особи до відповідальності.

2. Не зрозуміла позиція законодавця стосовно того, що у ч. 4 ст. 18 КК України службовими особами визнаються, зокрема, посадові особи іноземних держав, посадові особи міжнародних організацій та посадові особи міжнародних судів. Виникає питання, навіщо визначати поняття службової особи через категорію “посадова особа”, якщо, на наш погляд, ці категорії є тотожними? До того ж не зрозуміло, чому вітчизняні державні службовці ідентифіковані як “службові особи”, а іноземні – як “посадові”.

3. Насамкінець, важко коментувати той факт, що поняття службової особи в Кримінальному кодексі України тлумачиться тричі: у ст. 18, ст. 364 (пункти 1, 2 примітки) і ст. 368 (пункти 2, 3 примітки).

Для усвідомлення правової природи службової особи, яка є суб'єктом невиконання судового рішення, необхідно звернути увагу на ще одну принципову особливість, про яку зазначено в кримінальному законі. Так, у ч. 3 ст. 382 КК України передбачена кримінальна відповідальність службової особи, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище. Отже, увагу привертає диференціація службового становища особи – на відповідальне та особливо відповідальне, що, на нашу думку, є певним індикатором суспільної небезпеки злочину, яка підвищується за рахунок значимості повноважень, тобто можливості їх впливати на більше коло осіб та охоплювати значно більшу сферу суспільних відносин.

Наша позиція підтверджується приміткою до ст. 368 КК України, у якій йдеться про таке.

Службовими особами, які займають відповідальне становище, у статтях 368, 368-2, 369 та 382 КК України є особи, зазначені у п. 1 примітки до статті 364 цього Кодексу, посади яких згідно зі ст. 6 Закону України “Про державну службу” віднесені до посад державної служби підгруп I-4, II-2, II-3, II-4, III-1, III-2, III-3, III-4, IV-1, IV-2, IV-3, судді, прокурори і слідчі, а також інші, крім зазначених у п. 3 примітки до цієї статті, керівники і заступники керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць.

Службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, у статтях 368, 368-2, 369 та 382 КК України визнаються, зокрема: Президент України, Прем’єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, народні депутати України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Директор Національного антикорупційного бюро України, Генеральний прокурор України, його перший заступник та заступники, Голова Конституційного Суду України, його заступники та судді Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду України, його перший заступник, заступники та судді Верховного Суду України, голови вищих спеціалізованих судів, їх заступники та судді вищих спеціалізованих судів, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступники, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його перший заступник та заступники.

Судова практика свідчить про те, що переважна більшість справ про невиконання судового рішення стосується діянь, передбачених ч. 2 ст. 382 КК України, тобто суб’єктом злочину виступає службова особа, яка не займає відповідальне чи особливо відповідальне становище. Прикладом можуть слугувати обставини невиконання сільським головою постанови суду Ярмолинецького району Хмельницької області про накладення на правопорушника адміністративного стягнення у вигляді 50 годин громадських робіт, а саме: сільський голова вніс до табеля виходу на роботу завідомо неправдиву інформацію (відомості щодо ніби відпрацьованих порушником громадських робіт) про те, що винна особа призначене їй судом адміністративне стягнення відбула в повному обсязі [7].

Аналізуючи категорію службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, слід наголосити на тому, що аналіз судової практики свідчить про відсутність розгляду справ за участю зазначених суб’єктів, оскільки:

- здебільшого повноваження таких осіб мають політичну природу, а як відомо, інститут відповідальності за політичними зобов’язаннями в Україні, на жаль, відсутній. Іншими словами, діяльність керівництва держави, зокрема Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, визначається внутрішньо-політичними домовленостями, зафіксованими у відповідних угодах;

- повноваження таких службових осіб мають владно-розпорядчий характер, який передбачає розробку нормативно-правових актів, їх прийняття та реалізацію, натомість рішення вітчизняних судів (виключенням є Європейський суд з прав людини) переважно спрямовані на службових осіб нижчої ланки виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, на яких і покладено виконання судових рішень.

Окремо пропонуємо звернути увагу на ч. 4 ст. 382 КК України, яка встановлює кримінальну відповідальність за умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини. З приводу можливості звернення громадян України до цієї судової інстанції Н.І. Севастьянова зазначає, що “ідея міжнародного правосуддя завжди уявляється як дещо екстраординарне, тому доступ до міжнародних судів має специфіку, обумовлену цілями та завданнями міжнародного

правосуддя й особливості реалізації права на звернення з індивідуальною заявою” [8, с. 171].

Коло суб’єктів злочину, передбаченого ч. 4 ст. 382 КК України, слід визначати, зокрема, через тлумачення положень Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” від 23 лютого 2006 р № 3477-IV. Серед органів, на які покладено виконання судових рішень цього суду – державна виконавча служба, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, Кабінет Міністрів України та органи виконавчої влади [9].

Таким чином, суб’єктами умисного невиконання рішення Європейського суду з прав людини є службові особи (державні виконавці) та службові особи, які займають відповідальне становище чи особливо відповідальне становище (представники вищих та центральних органів виконавчої влади).

Вивчення судової практики свідчить про відсутність кримінальних проваджень щодо службових осіб про вчинення ними злочину, передбаченого ч. 4 ст. 382 КК України. Це, на нашу думку, певною мірою можна пояснити політичною заангажованістю судової влади. Водночас зазначимо, що в умовах демократичних перетворень, які тривають сьогодні в Україні, аналізована норма кримінального закону має залишатися скоріше як пережитки минулих часів, аніж засіб державного примусу.

Підводячи підсумки дослідження поняття службової особи, як суб’єкта злочину “невиконання судового рішення” (ст. 382 КК України), вважаємо за необхідне окремо зазначити про таке.

1. Невиконання судових рішень є доволі поширеним видом злочину на сучасному етапі розвитку України, що пов’язано з комплексом соціально-правових проблем, наявних у суспільстві (зокрема, правовий нігілізм, корупція, низький рівень правової культури та правосвідомості багатьох громадян, нормативна не врегульованість окремих питань судочинства). Така ситуація деструктивно впливає на авторитет влади, що не припустимо в умовах розбудови в державі демократичного, громадянського суспільства, оскільки при цьому порушується принцип невідворотності відповідальності.

2. Основним суб’єктом невиконання судового рішення є службова особа, яка має відповідні, регламентовані нормами законодавства повноваження.

3. У КК України поняття службової особи тлумачиться тричі: у ст. 18, ст. 364 (пункти 1, 2 примітки) і ст. 368 (пункти 2, 3 примітки). На нашу думку, такий підхід слід визнати нераціональним. Пропонуємо дати визначення поняття службової особи лише раз – у ст. 18 КК України.

4. До перспективних розвідок в аспекті теми цього дослідження належать, зокрема, узагальнення судової практики, а також практики виконання рішень Європейського суду з прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Савчин М.В.* Конституційне право України : підруч. / М.В. Савчин. – К. : Правова єдність, 2009. – 1008 с.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. *Мозоль С.А.* Суб’єкти запобігання злочинам проти виборчих прав громадян / С.А. Мозоль // Держава і право. – 2009. – № 45. – С. 430–435.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

5. Про державну службу : Закон України від 16 грудня 1993 р. № 3723-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – № 52. – Ст. 490.

6. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2014. – № 47. – Ст. 2051.

7. Постанова Ярмолинецького районного суду Хмельницької області від 23 травня 2012 р. у справі № 2221/933/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24524576>.

8. *Севастьянова Н.І.* Звернення до Європейського суду з прав людини як реалізація права на правосуддя : моногр. / Н.І. Севастьянова. – Одеса : Фенікс, 2012. – 212 с.

9. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 30. – Ст. 260.

Отримано 18.11.2015